

УДК 327(73)

І.І. Погорська

*кандидат політичних наук,
старший науковий співробітник Інституту світової економіки
і міжнародних відносин НАН України*

Д.М. Лакішик

*кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник Інституту світової економіки
і міжнародних відносин НАН України*

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА АДМІНІСТРАЦІЇ Б. ОБАМИ В КОНТЕКСТІ АМЕРИКАНСЬКОГО ГЛОБАЛЬНОГО ЛІДЕРСТВА

У статті аналізується сутність і провідні напрямки глобальної політики демократичної адміністрації Білого дому в системному контексті світової еволюції та ролі США в сучасному міжнародному середовищі. Врахований потенціал американо-українського партнерства на глобальній арені взаємодій.

Ключові слова: зовнішня політика США, адміністрація Обами, глобальне лідерство, Стратегія національної безпеки.

За роки незалежності України світ зазнав кардинальних змін, з'явилися нові загрози і виклики, ускладнилися міжнародні проблеми, підвищився загальний рівень кризовості. Надії багатьох країн на формування більш справедливого, рівноправного, а головне безпечного світу не виправдалися. Характер глобальних трансформацій і постання нового спектру загроз національній безпеці України зумовлює доцільність посилення курсу на прагматичний захист українських національних інтересів у глобальному міжнародному середовищі.

Цілком очевидно, що розв'язання глобальних проблем і викликів, що стоять перед людством, будь-то проблема

міжнародного тероризму, нерозповсюдження зброї масового ураження, глобального потепління клімату і багатьох інших, можливе тільки при співробітництві всіх основних учасників міжнародного співтовариства, відкритого і рівноправного діалогу між ними.

На сучасному етапі немає достатніх підстав говорити про абсолютні деградації могутності американської держави. США продовжують залишатися ключовою державою у світі, що здійснює переважаючий вплив на світові трансформаційні процеси. Однак на тлі кризових явищ у світовій економіці, а також зовнішньополітичних труднощів США, що мають внутрішньополітичні наслідки, намітилися передумови обмеженого скорочення американського впливу в окремих сферах діяльності і регіонах. Цьому сприяла й певна втома суспільства й еліти від тягаря одноосібного глобального лідерства, суттєво втіленого в компаніях, які затяглися на Близькому Сході, і погіршенні іміджу Америки у світі.

У політичній сфері це відобразилося 2008 року при обранні президентом США Б. Обами, програмні зовнішньополітичні позиції якого виглядали помірніше, ніж у республіканського кандидата. Настрої американського суспільства й еліти, безсумнівно, враховувалися при розробці ідей «збалансованої стратегії», висловлених міністром оборони США Р. Гейтсом як коментарів до прийнятої в 2008 р. нової «Національної стратегії оборони». Ці ідеї допускали реформування військової та оборонної політики через їхні раціоналізації й доповнення програмами непрямих дій, спрямованих на використання невійськових (політичних, економічних, пропагандистських) чинників сили, а також активніше сприяння зміцненню позицій американських союзників і партнерів.

Дані тенденції в зовнішній політиці та ідеології США будуть, імовірно, продовжені адміністрацією Б. Обами, представники якої визначили низку нових пріоритетів з точки

зору форм і методів досягнення зовнішньополітичних цілей. На тлі економічної кризи, яка відчутно зачепила фінансово-економічну систему США, обмеживши можливості для продовження практики односторонніх дій, Вашингтон змушений розробити нову стратегію перетворення інституційних механізмів колективного впливу на розвиток світових економічних процесів. Може бути скоригований формат глобального лідерства США (без відмови від нього в принципі). До лідерства США будуть прагнути з більшою опорою на старих і нових союзників, а також на ті міжнародні інститути, роботу яких контролюють американські делегати.

Ця проблематика та інші суміжні проблеми в політичній науці вважаються актуальними і систематично досліджуються як західними, так і російськими й українськими фахівцями.

Зокрема, питанню зовнішньополітичної діяльності адміністрації Б. Обама присвячені праці американських дослідників З. Бжезінського, Г. Кіссенджера, У. Дроздяка, Ч. Купчана, російських – Н.В. Загладіна, М.А. Косолапова, М.Ю. Брагіна, А.В. Фененка, В.І. Батюка, А.І. Уткіна, В.З. Дворкіна, І.О. Істоміна, О.В. Приходька.

Серед українських дослідників, які працюють у цьому напрямі, можна виділити школу американістики ІСЕМ НАН України, а саме: Є. Камінського, Б. Канцелярука, О. Зернецьку, Є. Макаренко, І. Погорську, Д. Лакішика, О. Потехіна, С. Толстова.

Мета статті. США, як і інші лідери світової спільноти, стоять перед вибором створення чергової глобальної стратегії на базі власних інтересів і цінностей, або представити національну стратегію як частину глобалізаційної стратегії, націленої на виконання загальносвітових завдань. При цьому США роблять нову заявку на глобальне лідерство. Саме тому питання полягає в тому, який шлях вони оберуть.

Однак прикладання традицій часів Рузвельта, що стисло характеризується відомим висловом «Нація вимагає, щоб ми

діяли і ми будемо діяти негайно», до Б. Обама значно більше підтверджується в економічній сфері, ніж на міжнародному рівні. Зазвичай це засвідчує пріоритет високої концентрації громадських дій на внутрішніх проблемах та усвідомлення доцільності поступовості в долученні новацій до зовнішньої політики США.

Для прикладної розробки принципової новації адміністрації демократів – теми «розумної потуги» – був використаний аналітичний потенціал Центру стратегічних і міжнародних досліджень, що запросив до співпраці відомого фахівця з «мякої потуги» Дж. Ная, экс-заступника держсекретаря Р. Армітіджа. Фахівці відштовхувалися від того, що елементи «розумної потуги», наявні в зовнішній політиці США, повинні бути збільшені. Надані результати роботи містили такі пропозиції: ухилення від надмірної опори на військову силу, вироблення дипломатичних інструментів взаємодії з недержавними гравцями на території іноземних держав і комплексного характеру використання зовнішньополітичних можливостей. Рекомендації свідчили: вести боротьбу з екстремізмом слід не обороняючись, а наступаючи.

Формою проекції американського зовнішньополітичного впливу при демократах повинен стати оновлений синтез насильства і переконання з перевагою на користь останнього. Напрямок американської зовнішньої політики здебільшого залежить від бачення, що має адміністрація Обама щодо перспектив міжнародного порядку [1].

Використовуючи «теорію відносності» порівняно зі зростанням інших держав, які конкурують із США в економічному, фінансовому та культурних планах, Б. Обама рухається в напрямку переходу від стратегії гегемонії до стратегії лідерства: США повинні відігравати провідну роль, не нав'язуючи власної гегемонії. При цьому цілі нової великої стратегії інтернаціоналізму є прагматичними: Сполучені Штати

повинні діяти спільно з іншими союзниками і партнерами, щоб діяти спільно проти міжнародної загрози і транснаціональних проблем (слабких держав, геноцид, пандемії, зміна клімату і тощо) [2, р. 14–16].

Де-факто команда Обами переносить концепт «комплексної взаємозалежності» на міжнародні транснаціональні виміри (тероризм, розповсюдження ядерної зброї, бідність), які потребують відновлення партнерства не тільки з Європою, а й з Азією.

Америка відновлює інтенсивність зі своїми європейськими союзниками в контексті економічної кризи, бренду прагматичного діалогу з Китаєм, багатосторонні переговори щодо північнокорейської ядерної програми, переговори в межах «шістки» (п'ять постійних членів Ради Безпеки ООН плюс Німеччина) з іранської ядерної проблеми, надаючи центральне місце в «прямій дипломатії, без попередніх умов з усіма державами, друзів і ворогів» [2, р. 23–24].

Концепт «розумної потуги» став важливим компонентом зовнішньої політики адміністрації Обами, що також посилив функціональне значення Державного департаменту. Повернення м'якої сили або «смайт-потуги» США при Обамі теоретично має працювати на зміцнення американської дипломатичної присутності за кордоном і збільшення допомоги в розвитку, що також відображає волю прийняття під контроль світовий простір з урахуванням усіх чинників міжнародної нестабільності [3].

Де-факто американська влада діє в межах прагматичної стратегії «зміна поведінки». У даному контексті примітним є прагнення Б. Обами мобілізувати західні країни на боротьбу з головними (з американської точки зору) загрозами глобальної та регіональної безпеки, пов'язане насамперед з необхідністю виконати військово-політичні завдання, що стоять перед самими США. Найактуальнішими серед них нині є: завершення військових дій в Іраку й Афганістані, стримування «ядерних

амбіцій» Ірану і Північної Кореї, продовження діалогу про стратегічні наступальні озброєння з Росією, підтримку «територіально-наступальних» амбіцій НАТО, а також боротьба з розповсюдженням зброї масового знищення (ЗМЗ) та засобів її доставки [2, р. 23–24].

Вибір Б. Обами обмежений вибором ідеологічної парадигми, а вона поки що колишня. «Демократи-яструби» вважають за краще вдаватися до багатосторонності, але, при потребі, не вагаючись застосувати військову силу без згоди Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй. З даних позицій передбачено збільшення американських збройних сил, синхронізацію основних бойових операцій та операцій зі стабілізації.

Таким чином зрозуміло, що США очолюють реальний центр влади, який є західним і водночас західноцентричним. Питання розв'язання проблем глобального управління й винайдення типу політичної організації світу, що глобалізується, стає питанням дієспроможності цього центру.

Статус США всередині західної спільноти є сенс трактувати як статус лідера, тобто першого поміж інших. Світовий полюс, що очолюють Сполучені Штати, за своєю потужністю перевищує всі інші комбінації акторів і є найбільш інструменталізованим у протистоянні викликам глобалізації. Отримання у володіння механізмів глобальної регуляції – стратегічна мета й предметне поле міжнародно-політичної практики США.

Американська влада на міжнародній арені є комплексною. Ця ситуація ускладнює можливість простого рішення інших гравців щодо її обмеження. Визначаємо такі її рівні:

- капіталізм і глобалізація як базис;
- лідерство в політико-мілітарних альянсах;
- першість у контролі за розвитком актуалізованих вимірів політики (зокрема, енергетичного й екологічного);

- системна мережа особливих договірних відносин з державами-представниками різних регіонів планетарного простору [4].

У коротко- і середньостроковій перспективі США навряд чи погодяться з чимось меншим, аніж глобальне лідерство. Політичні, ідеологічні та фінансові обмеження не зможуть кардинально змінити загальну спрямованість зовнішньої політики Сполучених Штатів, тому що ймовірність виникнення нового опозиційного США світопорядку в найближчі 15 – 20 років надто низька, як і можливість антиамериканського альянсу провідних держав світу.

Нова стратегія глобального лідерства може бути реалізована через збереження провідних позицій США в основних міжнародних інститутах (ООН, МВФ, СОТ, НАТО), управління регіональними процесами та організацію виняткових двосторонніх зв'язків з провідними державами світу, що не входять до військово-політичних союзів під егідою США, – Китаєм, Індією та Росією, що виключило б (або максимально ускладнило) появу рівного за могутністю США центру сили або зближення цих держав на антиамериканських позиціях.

Така стратегія буде відрізнятися від попередньої стратегії глобального лідерства. Дії адміністрації Б. Обами свідчать про перенесення основних зусиль на відновлення потенціалу «морального лідерства США», на формування проамериканської світової громадської думки. Такий підхід вимагає від США відмови від деяких глобальних проєктів. Найчіткіші поступки США повинні зробити у військово-політичній сфері, оскільки саме там сформувався основний антиамериканський потенціал. Це війни в Іраку й Афганістані, загрози застосування військової сили проти Ірану і Північної Кореї, розширення НАТО, стратегічна стабільність, протиракетна оборона (ПРО), мілітаризація космосу, гонка озброєнь та інше [5, с. 318].

З другого боку, те, що пропонує нині Вашингтон щодо створення європейської підсистеми протиракетної оборони, схоже, радше, на заміну форми, ніж на коригування змісту американської зовнішньої політики. Якщо напередодні 60-річчя НАТО лунали заклики до розширення зони відповідальності НАТО і зміцнення зв'язків НАТО з регіональними структурами й окремими державами, то сьогодні висувається пропозиція використовувати НАТО як глобальну з'єднувальну ланку для регіональних організацій кооперативної безпеки. Крім цього, Північноатлантичний альянс міг би організувати інші ланки зв'язку, наприклад НАТО-ШОС-Китай або, безпосередньо, НАТО-Китай, НАТО-Японія, НАТО-Індія і навіть НАТО-ОДКБ.

Не такі схильні до камуфлювання власних концепцій під ідеологічні імперативи сучасності військові стратеги США відверто заявляють, що наступні 25 років буде існувати загроза і вірогідність участі США в традиційних і нетрадиційних війнах на віддалених територіях. Крім того, не виключаються можливості виникнення обставин, за яких збройні сили США будуть втягнуті в постійний конфлікт протягом тієї ж чверті століття. Зважаючи на це, США навряд чи відмовляться від свого найдієвішого нині інструменту забезпечення глобальних інтересів – військово-силового.

Військові аналітики США розглядають розвиток збройних сил власної держави, зважаючи на те, що найближчими роками Сполучені Штати не зможуть виробити «великої стратегії», на зразок стратегій стримування чи гегемонії. Найобговорюваніша стратегія – це «A Concert-Balance Strategy» – «адаптивна стратегія» швидкого переходу від «стратегії взаємодії згодних» (concert of powers) до стратегії «балансу сил» (balance of power). Ідеологія цієї стратегії полягає в тому, що цілі застосування і структуру збройних сил США можна обговорювати і планувати тільки, виходячи із загальних цілей США у світі. При цьому потенційний агресор повинен стримуватись об'єднаною силою

США і їх союзників. Звідси випливає завдання стратегічних ядерних сил – стримування.

Поміж найможливіших обговорюються такі форми використання збройних сил США в майбутньому:

- оборона національної території;
- конфлікти з застосуванням великих угруповань збройних сил, серед них для зміни політичних режимів;
- операції з стабілізації і відродження;
- жорсткий захист інших держав за аналогією самозахисту;
- захист американських інтересів у загальних для людства сферах, до яких вони зараховують сушу, моря й океани, повітря, космос і кіберпростір.

Отже, більшість можливих завдань буде виконуватися поза межами континентальної частини США. Тобто, знову передбачається «глобальне охоплення». Не секрет, що першопричина подібного підходу до світових справ полягає в посиленні боротьби за доступ до природних ресурсів і контроль за сухопутними і морськими маршрутами постачань енергоресурсів.

Якщо до військово-силової частини американської стратегії додати наполегливе прагнення США довести до кінця процес лібералізації світової торгівлі, взяти під контроль інформаційні потоки і кіберпростір у цілому, забезпечити доступ американських компаній до запасів енергоресурсів у межах «нової регіоналізації» (Великий Близький Схід, Велика Центральна Азія, Кавказ і Каспій), визначати світові тенденції у сфері освіти, науки і культури, то цю стратегію можна назвати «стратегією управління глобальними процесами». Швидше за все, це стратегія перехідного періоду на час формування нового світового глобального порядку. Який з проєктів (неполярний світ, багатополярний світ, поліцентричний світ або якийсь інший варіант) зрештою стане моделлю глобального розвитку,

багато в чому буде залежати від того, як ця стратегія «впишеться» в новітні процеси глобалізації [6, с. 325].

У подальшому, незважаючи на декларовані бажання основних геополітичних суб'єктів, насамперед США, протидіяти мілітаризації кіберпростору, цей процес буде активно розвиватись, а роль суто військових структур у забезпеченні безпеки національної критично важливої інфраструктури (національного кіберпростору) буде дедалі більше залежати саме від ефективності діяльності ЗС держави та її відповідних структурних підрозділів. Отже, сучасна держава повинна бути готова не лише до ведення оборонних війн, але й мусить активно створювати власні наступальні засоби ведення війни в кіберпросторі.

Політика «перезавантаження міжнародних відносин» спрямована на прагматику зовнішньої політики США, яка передусім виходить із реалій внутрішньої політики держави і зміни геополітичних пріоритетів на користь американського суспільства. Україна не входить до кола американських партнерів, які визначають ситуацію на світових ринках і міжнародно-політичних інститутах, тож ефективність американо-української взаємодії суттєво залежатиме від зовнішніх обставин. Зважаючи на глобальний характер зовнішньої політики США і враховуючи її реалістичну домінанту, Україна може розраховувати на подальше отримання допомоги від американського уряду, але останній момент стабільно визначається геополітичними та гео економічними мотиваціями дії Білого дому на східноєвропейському та євразійському просторах. Потенційно Україна може залишитись без вагової економічної підтримки, якщо дії українського істеблшменту та бізнес-спільноти увійдуть у суперечність з баченням і національними інтересами американської сторони.

Імовірне місце України та прилеглого регіону в системі зовнішньополітичних координат нової стратегії адміністрації США буде визначатися якісними змінами двосторонніх

відносин, оскільки американські політики розуміють геополітичну вагу і внесок країни в підтримку регіональної та загальноєвропейської безпеки і стабільності. Конструктивна взаємодія з Україною є важливим елементом зусиль США щодо протидії розповсюдженню зброї масового ураження та зміцнення міжнародних режимів експортного контролю. Відповідно, двосторонні відносини дають підстави розраховувати на подальше співробітництво США та України у контексті нової стратегії.

Чинник, що суттєво посилює інтенсивність двостороннього партнерства, може стати входження на український ринок просунутих американських компаній, діяльність яких супроводжується поширенням інновацій і високих технологій. Принциповою передумовою цього лишається успішність процесу демократичних і реформаційних перетворень в Україні. То ж, економічна стратегічна й тактична дія США щодо України і надалі базуватиметься на прагматичній реалістичного підходу, що визначає пряму залежність ефективності двосторонньої взаємодії на світових ринках від чіткості реалізації задекларованих програм інтеграції до світового ринкового простору.

Слабкість української позиції щодо США та інших розвинених країн Заходу є також логічним продовженням певних перебільшень значимості України в загальній міжнародній стратегії членів трансатлантичного альянсу. Жодних фінансових чи будь-яких інших перевантажень для перетворення України в сучасну демократичну націю з розвинутою соціально орієнтованою ринковою економікою брати на себе США наміру не мають. З другого боку, визначальним для ставлення США до України виступає рівень відповідності декларацій вищого державного керівництва України здійснюваній стратегії.

З огляду на вищезазначене впливають такі *висновки*.

Національна стратегія безпеки Б. Обама визнає цінність партнерства, надає більшого значення громадянському виміру на противагу військовому і підкреслює Національна значення діалогу та необхідності зміцнення міжнародних інституцій, говорить про політичне прагнення США підтримати формування міжнародного порядку, здатного розв'язати проблеми міжнародної безпеки за збереження глобального лідерства американської держави. Так чи інакше, Сполучені Штати залишаються глобальною економічною потугою, військово-політичним і науково-технологічним лідером, державою, яка будує відносини із союзниками і всім іншим світом, зважаючи на цілі збереження власного статусу, переваги, тотальної захищеності від будь-яких ризиків. В ім'я цих цілей США готові застосовувати силу.

Зміни у формах і методах втілення американського лідерства мало вплинуть на диспропорції, що дестабілізують міжнародно-політичну систему. Радше означають часткову заміну наддержавного волюнтаризму на колективно-олігархічний підхід до організації світоустрою.

Українська стратегія щодо США за добу глобалізації повинна бути комплексною. Приклад Америки свідчить, що успіх держави в глобалізації не визначається якимсь одним складником цього процесу – економікою, торгівлею, контролем за фінансовими, інформаційними потоками і природними ресурсами, управлінням демографічними процесами або можливостями військової сили. Значення українсько-американського стратегічного партнерства виходить за межі суто двосторонніх відносин – його подальше зміцнення позитивно впливатиме на подолання викликів регіональній і європейській безпеці. Принциповим недоліком моделі стратегічного партнерства, що сформована між США й Україною, є відсутність усталених форм співпраці та ціннісна асиметрія в системах стратегічних пріоритетів двох держав.

Література

1. Погорська І.І. США: місія здійснима? Праксеологія творення глобального світу / І.І. Погорська. –Київ: Грамота, 2009. – 520 с.
2. The National Security Strategy. – Washington: The White House, 2010. – May. – 52 p.
3. Лакішик Д.М. Нова адміністрація США: проблеми і завдання / Д.М. Лакішик // Проблеми міжнародних відносин. – 2010. – Вип. 1. – С. 187–204.
4. Погорська І.І., Лакішик Д.М. Стратегічний старт нової американської адміністрації / І.І. Погорська, Д.М. Лакішик // Зовнішні справи. – 2009. – № 4. – С. 13–16.
5. Лакішик Д.М. Нова стратегія національної безпеки / Д.М. Лакішик // Політологічний вісник. – 2001. – Вип. 51. – С. 313–322.
6. Погорська І.І. Глобальна потужність США: потенціал трансформації влади в практичну дію / І.І. Погорська // Політологічний вісник. – 2010. – Вип. 47. – С. 322–331.

The article analyzes the nature and trends of global policy leading Democratic White House administration in the context of world system evolution and the U.S. role in the modern international environment. Taken into account the U.S.-Ukrainian partnership's potential in the global interaction arena.

Key words: US foreign policy, Obama's administration, global leadership, National Security Strategy.

В статтє анализируєтєя суццность и ведущєє направлєнєє глобальной политики демократической администратии Белого дома в системном контексте мировой эволюции и роли США в современном международном окружении. Учтен потенциал американо-украинского партнерства на глобальной арене взаимодействия.

Ключевые слова: внешняя политика США, администрация Обамы, глобальное лидерство, Стратегия национальной безопасности.